

Krzysztof Tomasz Witczak

Uniwersytet Łódzki

Rozważania nad genezą prasłowiańskiego apelatywu *smokъ

Adalberto Smoczyński septuagenario

1. Wprowadzenie

Smok, czyli uskrzydłony, latający, ziejący jadem lub ogniem gad, należy do najbardziej popularnych bajecznych stworzeń, spotykanych niemal we wszystkich kulturach świata (Cooper 1998: 251–255)¹. Skrzydlaty potwór o węzowatym ciele jest doskonale poświadczony w starożytnej sztuce Europy i Azji; występuje on niejednokrotnie na zabytkach staro- i średnioirańskich, które są przypisywane Scytom, Sarmatom oraz Persom. Także w mitologii słowiańskiej pojawia się stworzenie podobne do wielkiego węża lub jaszczurki, najczęściej wielogłowe i uskrzydłone, posiadające szpony i ogon, zionące ogniem i mające nienasycone pragnienie, por. frazeologizm *pić (wodę) jak smok* (Szymczak 1998: 248), bułg. *смуче като смок* ‘dużo pije’ (Романски 1959: 248), mac. *nue kako smok*, sch. *pije kao smuk* (Конески 1966: 246). Wystarczy wymienić choćby smoka wawelskiego, słynnego wszystkożercę (holofaga), mającego swoją siedzibę (jaskinię czy jamę) pod Wawelem nad brzegiem rzeki Wisły (Plezia 1971: 33–63; Kürbis 1976: 163–176).

---

¹ W literaturze naukowej wykorzystano apelatyw *smok* do oznaczenia jaszczurek latających, np. smok latający lub drako latający (*Draco volans* L.), jaszczurka z rodziny agam, szybująca w powietrzu dzięki rozpinanym płatom skórnym, umieszczonym po obu bokach ciała na ruchomych, wydłużonych żebrach (Smagowicz 2004: 130). Gatunek ten występuje w Azji Południowo-Wschodniej.

Pod hasłem *Greif und Drache* Otto Schrader i Alfons Nehring (1917–1923: 409–410), autorzy monumentalnego, dwutomowego opracowania *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, omówili świadectwa językowe i ikonograficzne dla gryfa, sfinksa oraz uskrzydłonego węża (smoka), podkreślając obecność tego typu skrzydlatych stworzeń w zoomorficznej sztuce scytyjskiej, a następnie zasugerowali, że geneza słowiańskiej nazwy smoka może także wiązać się ze światem scytyjskim. Niestety, ich dyskusja ograniczyła się wyłącznie do wyrażenia scytyjskiej sugestii i nie zawierała bliższego jej uzasadnienia.

Scytyjską (czyli irańską) genezę słowiańskiej nazwy smoka stanowczo odrzucił Eugeniusz Słuszkiewicz (1959: 211), który ograniczył się do takiego oto krótkiego sformułowania: „Uzasadnienie odwrotu od Scytów wydaje mi się zbyt bezcelne”. Wpływy irańskie (zapewne głównie scytyjskie i sarmackie) na religię i kulturę Słowian są niezaprzeczalne, toteż nie można zgodzić się z opinią polskiego orientalisty, że hipotezę irańską (scytyjską) można pominąć milczeniem, tj. odrzucić ją bez podejmowania dyskusji. Należy w tym miejscu podkreślić, że sam Słuszkiewicz dość stanowczo negował wywód z rodzimego, czyli słowiańskiego źródłosłowu, proponując obce (germańskie, a ściślej skandynawskie) pochodzenie słowiańsko-litewskiej nazwy smoka.

W niniejszej pracy chciałbym przedyskutować zawiłą kwestię pochodzenia nazwy smoka w językach słowiańskich pod kątem możliwych wpływów irańskich.

2. Atestacja nazwy smoka w językach słowiańskich

Wyraz oznaczający ‘smoka, uskrzydłonego węża lub gada’ jest dobrze poświadczony we wszystkich trzech ugrupowaniach języków słowiańskich. Przytoczmy stosowny materiał leksykalny:

2.1. Dane zachodniosłowiańskie: kasz. *smok* m. ‘zły duch w postaci skrzydlatego węża’, pol. *smok* m. ‘mityczny groźny gad skrzydlaty’ (Boryś 2005: 562–563); cz. *zmek* (stecz. gen. sg. *zemka*) m. ‘mityczna istota w postaci złego węża lub złośliwego skrzata’, cz. dial. *zmok* m. ‘smok’, moraw. *smok*, *cmok*, *tmok*, *zmok* m. ‘smok’, także ‘diabeł’, słowac. *zmok*, *zmač* m. ‘chochlik, skrzat’ (Machek 1957: 586);

2.2. Dane wschodniosłowiańskie: rus.-cs. *смѣкъ* m. ‘wąż, smok’, ros. *смѣкъ* m. ‘smok (w bajkach); wąż morski’, brus. *смѣкъ* m. ‘smok’, *цѣмок* m. ‘skrzat przynoszący ludziom pieniądze’ (Фасмер 1987: 689);

2.3. Dane południowsłowiańskie: bułg. *смѣкъ* m. ‘duży wąż typowy dla krajów bałkańskich, wysysający – według wierzeń ludowych – mleko bydła; wąż eskulapa, *Zamenis longissimus* Laur., syn. *Coluber longissimus* Laur.’ (Романски

1959: 248; Sławski 1987: 1013); mac. *смoк* m. ‘gatunek dużego węża, *Coluber*; bajeczny smok, żmij’ (Конески 1966: 246); sch. *smok* m. ‘wąż, smok’, także ‘smok latający, *Draco volans* L.’ (Живановић 1999: 869), *smûk*, dial. *smok* m. ‘wąż eskulapa, *Coluber longissimus* Laur.’ (Skok 1973: 296); słoweń. *smòk* (gen. sg. *smóka*) m. ‘smok’ (Pleteršnik 2006: 515).

Wyszczególnione wyżej wyrazy słowiańskie sprowadzają się, jak się wydaje, do archetypu psł. *smokŹ ‘jakaś istota mityczna pod postacią latającego gada lub pod postacią ludzką’ (Boryś 2005: 562–563).

W języku litewskim pojawia się zbliżony apelatyw *smākas* m. ‘smok / Drache’ (Fraenkel 1965: 839), który po raz pierwszy został zarejestrowany w *Postylli* Daukszy jako *smākas* w następującym zwrocie: *gułedamas kaip’ flibin[a]s arba smākas qnt’ łóbių sawų* ‘leżąc jak smok na skarbiech swoich’ (Hock 2015: 941)². Rzeczownik litewski jest dość zgodnie uznawany za dawne zapożyczenie z języka polskiego (Brückner 1877: 134; Преображенский 1958: 337; Fraenkel 1965: 839; Фасмер 1987: 689). Jedynie Miklosich (1886: 311) uznawał apelatyw litewski *smākas* za formę prapokrewną w stosunku do psł. *smokŹ. Izolacja rzeczownika litewskiego *smākas* na gruncie bałtyckim przemawia zdecydowanie za tezą o zapożyczeniu tego apelatywu z jakiegoś źródła słowiańskiego, najprawdopodobniej z języka staropolskiego, który za czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (tj. Polski i Litwy) bardzo silnie oddziaływał na język (staro)litewski.

3. Rozważania nad etymologią słowiańskiej nazwy smoka

Otto Schrader i Alfons Nehring (1917–1923: 410) sugerowali, że geneza słowiańsko-litewskiej nazwy smoka może wiązać się ze światem scytyjskim. Niestety, ich dyskusja ograniczyła się wyłącznie do wyrażenia następującej opinii: „Das slavisch-litaische Fabeltier heißt altsl. *smokŹ*, lit. *smākas*. Wenn wir es deuten könnten, würde es uns vielleicht wiederum in jene skythische Welt führen” (Schrader, Nehring 1917–1923: 410). Wydaje się, że sugestia irańska mogła opierać się nie tylko na obecności skrzydlatego węża (smoka) w sztuce scytyjsko-sarmackiej, ale także na przypuszczeniu, że wyrazy psł. *smokŹ oraz lit. *smākas* zawierają irański sufiks zdrabniający *-*aka*-, często występujący w terminologii zwierzęcej.

² Warto w tym miejscu odnotować, że Mikołaj Dauksza wprowadził do starolitewskiego przekładu *Postylli mniejszej* Jakuba Wujka (wydanego w 1599 r.) dwa synonimiczne apelatywy: stlit. *slibinas* m. ‘smok / Drache’ oraz stlit. *smākas* m. ‘ts.’, połączone spójnikiem rozłącznym *arba* ‘albo, lub’. Pierwszy z tych apelatywów (o niepewnej etymologii) ma zapewne charakter rodzimy (Smoczyński 2007: 571), drugi wydaje się zapożyczeniem z języka staropolskiego.

Za rodzimością wyrazów słowiańskich opowiedział się Aleksander Brückner (1927: 503), który objaśnił termin *smok* jako ‘ssające zwierzę’, co uzasadnił nawiązaniem do czasownika psł. **smokati* ‘ssać, cmokać’ (por. pol. przestarzałe *smokać, smukać* ‘cmokać’, dial. *smokać* ‘cmokać na konie’; mac. *smuka, šmuka* ‘ssać’) lub jego intensywnej formy **smoktati* ‘pić łapczywie, ssać’ (por. kasz. *smokotac* ‘głośno jeść, mlaskać’, pol. dawne *smoktać* ‘cmokać, chlipać, ssać, całować’, dial. *smoktać* ‘ssać’, *smoktać się* ‘dawać coś z niechęcią’; ros. dial. *смоктáть* ‘ssać, wsysać, cmokając wciągać w siebie’, brus. *смактáць* ‘ssać, wysysać, jeść głośno, mamlać, cmokać’, ukr. *смоктáму* ‘ssać, wsysać, wysysać, powoli jeść, mamlać’; Boryś, Popowska-Taborska 2002: 327).

Inaczej objaśniają wyrazy słowiańskie etymolodzy czescy, którzy na podstawie formy czeskiej *zmek* (stcz. gen. sg. *zemka*) ‘smok’ nawiązują domniemaną praformę **sъmъkъ* do czasownika cz. *smýkati se* ‘czołgać się, pełzać’ i do znanego faktu, że bajeczne smoki są przedstawiane w postaci gada, zwłaszcza wielkiego, skrzydlatego węża (Holub, Kopečný 1952: 437; Machek 1957: 586; Преображенский 1958: 337). Należy jednak podkreślić, że z postulowanej praformy nie mogą być wywiedzione inne formy słowiańskie.

Max Vasmer (Фасмер 1987: 689) zachowuje sceptyczną postawę wobec obu objaśnień słowiańskich: z jednej strony, dość stanowczo odrzuca wywód z rzekomej praformy psł. **sъmъkъ*, sugerowany na bazie apelatywu cz. *zmek*, z drugiej, wymienia objaśnienie Aleksandra Brücknera jako możliwą alternatywę, ale nie aprobuje jej otwarcie.

Wybitny orientalista polski Eugeniusz Słuszkiewicz (1958: 211–214) odrzucił wszystkie poprzednie propozycje etymologiczne i powiązał słowiańską nazwę smoka z germańską nazwą węża (lub zaskrońca): stnord. *snákr* m. ‘wąż’, far. *snákur* m. ‘ts.’, norw. *snák* m. ‘wąż, żmija’, szw. *snok* m., duń. *snog* m. (< germ. **snēkaz* m.), stang. *snaca* m. ‘wąż’, śrang. *snake*, ang. *snake* ‘ts.’, śrdniem. *snake* m./f. ‘wąż’ (< germ. **snakan-* m.), śrdniem. *snake* m. ‘zaskroniec’, dniem. *Schnake* m. ‘ts.’ (< germ. **snēggan-* m.) < stwniem. *snahan* ‘pełzać, czołgać się / to crawl’ (Buck 1949: 194–195)³. Polski orientalista opowiedział się za odmienną od tradycyjnej etymologią germańskich słów, zestawiając je z apelatywem stind. *nāga-* m. ‘wąż’ (Słuszkiewicz 1958: 212, przyp. 1). Jednak wyraz staroindyjski łączy się raczej z przymiotnikiem ie. **nog^wós* ‘nagi, goły’, por. lit. *núogas* adi. ‘nagi’, łot. *nuōgs* adi. ‘nagi, goły, biedny’, scs. *нагъ* adi. ‘nagi’, pol. *nagi* adi. ‘ts.’,

³ Por. także germańskie nazwy ślimaka: hol. dial. *snigge* c. ‘ślimak’, stgniem. *snecko* m. ‘ślimak’, niem. *Schnecke* m. ‘ślimak’ (< germ. **sniggan-* m. ‘ślimak’). Inne języki dokumentują formę zdrobniałą utworzoną za pomocą przyrostka deminutywnego **-ila-*: stnord. *snigill* m. ‘ślimak’, stang. *snægl, snegl* ‘ślimak’, ang. *snail* ‘ts.’, stsaks. *snegal, snegil* m. ‘ślimak’ (< germ. **snegilaz* m. ‘ślimak’) (Kroonen 2013: 462).

cz. *nahy* adi. ‘nagi, łysy’, goc. *naqahs* adi. ‘nagi’ (Derksen 2008: 345; 2015: 339) aniżeli z wyrazami germańskimi oznaczającymi ‘węża, zaskrońca’, które są do-
brze motywowane przez germański rdzeń werbalny **snak-*, por. stwniem. *snahan*
‘pełzać, czołgać się / to crawl’ (Buck 1949: 194–195; Kroonen 2013: 460–461).
Rdzeń ten ma dokładne odpowiedniki na gruncie celtyckim, por. stir. *snaighid*
‘czołga się, pełza’ (< celt. *snag-eti).

Z fonologicznego punktu widzenia wywód psł. *smokŦ ‘istota mityczna pod postacią skrzydlatego węża’ z jakiegoś źródła germańskiego (np. germ. **snakan-* m. ‘wąż, zaskroniec’) wymaga objaśnienia nie tylko nagłosowej grupy psł. **sm-* wobec germ. **sn-*, ale także odmiennej osnowy (wyrazy słowiańskie i ich odpowiednik litewski mają osnowę na *-o-, podczas gdy wyrazy germańskie znają wyłącznie temat na *-n-). Pierwszemu zagadnieniu Słuszkiewicz poświęca sporo uwagi, podając konkretne przykłady podobnej zmiany, zwykle uzasadnione etymologią ludową lub wpływem innych apelatywów, np. stpol. *śmiady* adi. ‘mający ciemną cerę, smagły, czerniawy’ > pol. *śniady* adi. ‘ts.’ (Brückner 1927: 533) pod wpływem pol. *gniady* adi. ‘jasnobrązowy z czarnymi dodatkami (o maści konia), np. z czarną grzywą, czarnym ogonem lub czarnymi częściami dolnych kończyn’. Wyraz *smok* mógł pozyskać fonem [m] pod wpływem czasownika *smokać/smoktać* ‘ssać, wysysać, pić łapczywie, cmokać’ (Słuszkiewicz 1958: 213), względnie na skutek kontaminacji z synonimicznym wyrazem prasłowiańskim *zmbjъ m. ‘wąż, smok’, por. scs. *zmii* m. ‘smok, wąż’, ros. *змея* m. ‘smok’, lud. ‘wąż’, słoweń. *zmâj* m. ‘smok’ (Derksen 2008: 545), cz. *zmije* f. ‘zmija’, słowac. *zmija* f. ‘ts.’ (dźwięczny nagłos w cz. *zmok*, *zmek*, słowac. *zmok* zazwyczaj wyjaśnia się wpływem tego właśnie apelatywu). Zagadnienie odmiennej osnowy (germański temat na *-n- wobec słowiańsko-litewskiej osnowy na *-o-) nie zostało przez Słuszkiewicza objaśnione. Autor ograniczył się jedynie do sugestii, że termin oznaczający ‘smoka’ mógł trafić do języków słowiańskich ze źródła skandynawskiego.

Obca geneza wyrazu słowiańskiego *smokŦ została milcząco zaakceptowana przez holenderskiego lingwistę Ricka Derksena (2008), który nie zaliczył tego apelatywu do rodzimego słownictwa słowiańskiego, odziedziczonych po wspólnocie indoeuropejskiej.

Wybitny znawca leksyki słowiańskiej Wiesław Boryś ocenił bezstronnie, że polski wyraz *smok* pozostaje „bez pewnej etymologii” (Boryś 2005: 563). Przegląd wyrażonych wcześniej opinii i proponowanych objaśnień wydaje się wspierać pogląd krakowskiego sławisty, że pochodzenie słowiańskiej nazwy smoka ciągle pozostaje dyskusyjne. W zaistniałej sytuacji warto podążyć nieutartą drogą i zaproponować nową etymologię nazwy smoka, odmienną od dotychczas istniejących.

3. Irańska geneza słowiańskiej nazwy smoka

Moja propozycja nawiązuje do wcześniejszej sugestii, wyrażonej w formie domysłu przez O. Schradera i A. Nehringa: „Das slavisch-litaische Fabeltier heißt altsl. *smokŭ*, lit. *smākas*. Wenn wir es deuten könnten, würde es uns vielleicht wiederum in jene skythische Welt führen” (Schrader, Nehring 1917–1923: 410). Lingwiści niemieccy nie uzasadnili, jakie czynniki nasunęły im myśl o irańskiej (konkretnie scytyjskiej) genezie wyrazów słowiańskich i litewskiego.

Czy jakieś elementy morfologiczne, widoczne w prasłowiańskim apelatywie **smokъ* m. ‘jakaś istota mityczna pod postacią skrzydlatego węża’ oraz w jego litewskim odpowiedniku *smākas* m. ‘smok, istota mityczna pod postacią latającego gada’, mogą wskazywać na irańską genezę obu tych wyrazów? Jedyne element, jaki mi przychodzi na myśl, to produktywny w językach irańskich przyrostek deminutywny **-aka-*, który musiałby być zaadaptowany w językach bałtosłowiańskich w formie fonologicznie identycznej, tj. jako psł. **-okъ*, lit. *-ākas*. Irański materiał leksykalny zawiera liczne przykłady przyrostka **-aka-*, który wyjątkowo często pojawia się w terminologii zwierzęcej, np.:

3.1. stind. *ásva-* m. ‘koń’ vs. *aśvaká-* m. ‘mały koń’; pali *assa-* vs. *assaka-* m. ‘ts.’ (Turner 1966: 40); awest. *aspa-* m. ‘koń’, stpers. *asa-* m. ‘ts.’, chot. *aśša-* m. ‘koń’, sogd. *ʾsp* [asp] m. ‘koń’, npers. *asp* m. ‘ts.’, afg. (paszto) *ās* m., wach. *yaš* m., orm. *yāsp* m. ‘ts.’, par. *ōsp* m. ‘ts.’ (< irań. **asva-* m. ‘koń’) (Bailey 1979: 11).

3.2. awest. *gərəbuš* m. (osnowa na *-u-*) ‘młode (zwierzęcia)’, sar. *γerv* ‘(jednoroczny) koziołek’, orm. *gurū* ‘koziołek, młode zwierzęcia’ (< irań. **gərəbu-* m.) vs. jazg. *γ^oərfeγ* m. ‘koziołek (do jednego roku)’ < irań. **gərəb-aka-* m. ‘mały koziołek’ (Morgenstierne 1974: 37; Расторгуева, Эдельман 2007: 188–189).

3.3. bal. *mazār* ‘tygrys, lew górski’ vs. afg. *mzaráy* m. ‘tygrys, lew’, wanetsi *mzará* ‘ts.’ (Morgenstierne 2003: 54) < irań. **mazārava-* vs. **mazāravaka-* m. ‘tygrys, lew’, por. stind. *mahārava-* adi. ‘głośno ryczący’.

3.4. stind. *śaśá-* m. ‘zając’ vs. *śaśaka-* m. ‘mały zając’; pali *sasa-* vs. *sasaka-* m. ‘ts.’; prakryt *sasa-* vs. *sasaga-* m. ‘ts.’; hindi *sas* m. vs. *sasā* m. ‘zając’ (Turner 1966: 716); chot. *saha-* m. ‘zając’, wach. *sīy* ‘ts.’ (< irań. **sahá-* m. ‘zając’) vs. pahlawi *sahōγ* m. ‘zając’, chor. *s’k* [sahak] ‘ts.’; afg. (paszto) *sōe* m. ‘zając’, orm. *sikak* m. ‘ts.’, par. *sahōk* m. ‘ts.’, jidga *sīy* m. ‘ts.’ < irań. **sáhaka-* m. ‘zając’ (Bailey 1979: 423; Стеблин-Каменский 1999: 326).

Przodkowie Słowian (niezależnie od dokładnej lokalizacji ich siedzib w aspekcie diachronicznym) pozostawali w niewątpliwym kontakcie z ludami irańskimi, przebywającymi w strefie przyczarnomorskiej i odbywającymi wędrówki czy pochody (najczęściej o charakterze militarnym) na zachód w stronę niziny środkowo-europejskiej oraz na północ w kierunku terenów leśnych Europy wschodniej.

Nie ulega zatem najmniejszej wątpliwości, że w dobie historycznej (i zapewne prehistorycznej) Prasłowianie musieli się zetknąć z dwoma wielkimi odłami ludów irańskich, mianowicie rywalizującymi ze sobą plemionami Scytów i Sarmatów. Od nich zapewne zapożyczyli liczne wyrazy związane ze sferą religijną, kulturalną, społeczną i być może mitologiczną.

Czy także prasłowiańska nazwa smoka została przejęta ze źródła irańskiego? A jeśli tak, to gdzie w bogatym świecie irańskim należy szukać właściwego nawiązania?

Sądzę, że w obecnej chwili mogę zaproponować satysfakcjonujące rozwiązanie. Otóż w folklorze irańskim (zwłaszcza na izolowanym obszarze Pamiru) zachowały się przekazy ludowe mówiące o smoczycy, czyli wielkiej skrzydlatej żmii, zwanej niegdyś *sušnā- f., dosłownie ‘sycząca’. Materiał leksykalny, poświadczony w grupie szugnańsko-roszańskiej, jest wyjątkowo bogaty i obejmuje następujące leksemy: szugn. *sāy(d)* f., badżui *sāw* f., ros. *sāw* f., chufi *sāw* f., bartangi *sāwn* f. ‘wielki wąż (w folklorze), smok / a big snake (in folklore), dragon’ (Morgenstierne 1964: 95–98; 1973: 25–27; 1974: 72–73). W innych językach irańskich także zachowały się pokrewne apelatywy, np. afg. (paszto) *sūn* m. ‘parskanie, sapanie, syczenie’ (Lubotsky 1988: 87; Morgenstierne 2003: 74) < irań. *súšna- m. (< indoirań. *ćúšna- m.). Nie jest wykluczone, że ten sam apelatyw indoirański zachował się także w językach dardyjskich, o ile termin poświadczony w języku dameli *šūngār* ‘lato’, który sprowadza się do archetypu dard. *šusna-kāra- (Turner 1966: 728), należy do tego właśnie gniazda leksykalnego⁴.

Podanie ludowe o smoczycy, zachowane w językach pamińskich grupy szugnańsko-roszańskiej, ma wyjątkowo prastary charakter, gdyż już w hymnach *Rigwedy* (powstałych w połowie II tysiąclecia p.n.e.) zachowały się informacje o rogatym demonie Śuszna, przybierającym postać wielkiego węża, pokonanym przez boga Indrę (Macdonell 1971: 160–161; Kempniński 2001: 413), por. wed. (RV) *śúšna*- m. ‘wężozształtny demon zabity przez Indrę’ (< indoirań. *ćúšna- < ie. *kúšno- m.) (Lubotsky 1988: 87; Mayrhofer 1964–1976: 361–362; 1996: 649).

Hymny *Rigwedy* wspominają około 40 razy potwora zwanego Śuszna, który jest „rogaty” (RV I 33,12) i „syczący” (stind. *śvasana*; RV I 54,5), składa jaja (RV VIII 40,10–11) i posiada liczne potomstwo (RV X 22,11), skąd łatwo możemy wnioskować, że wedyjski Śuszna był demonem mającym postać węża lub smoka (Macdonell 1971: 160; Kempniński 2001: 413). Jest on posiadaczem magicznego napoju nieśmiertelności (stind. *amṛta*-), ukrywa się w ciemnościach

⁴ W języku paszai istnieje zbieżny semantycznie apelatyw *šeš* ‘lato / summer’ (Turner 1966: 727), sprowadzający się do archetypu dardyjskiego *šusi-, por. stind. *šusi*- f. ‘drying’. Odpowiednik ten wydaje się wskazywać, że dam. *šūngār* ‘lato’ musi być związane z rdzeniem pie. *sh₂eus- (a. *h₂seus-) ‘schnąć, suszyć’.

i we mgle. Śuszna był nawet określony jako „potomek mgły” (stind. *miho napat*; RV V 32,4), a sześć razy jako *aśuśa-*, czyli ‘niszczący, żarłoczny / consuming, voracious’ (Monier-Williams 1999: 113). Śuszna był przywódcą śmiercionośnego rodu demonów i zarazem głównym wrogiem aryjskiego ludu (rządzonego przez bitnego wodza o imieniu Kutsa), w obronie którego wystąpił sam bóg Indra (RV IV 16,12; V 29,9 itd.). Śuszna dowodził bardzo silną armią (RV I 51,11; IV 30,13), która podejmowała akcje militarne i pacyfikacyjne wobec ludzi (RV VIII 1,28). Indra uwolnił z nieba wody deszczowe, by rozbić siły Śuszny (RV I 51,11) i pokonać jego potomstwo (RV VIII 40,10), a dzięki pokonaniu samego potwora bóg zdobył dostęp do pitnej wody, zagarnął stada krów i odzyskał dostęp do słońca, zakrytego przez mgły i ciemności.

Niektórzy badacze uważają, że wedyjski Śuszna był pierwotnym demonem posuchy (Macdonell 1971: 161), co mogłoby być uzasadnione faktem, że na gruncie indyjskim rdzeń *śoś-* oznacza m.in. ‘schnąć, stać się suchym’, por. stind. *śúśyati* ‘schnie, staje się suchym’, *śośáyati* ‘wysusza’, *śuśka-* adi. ‘wysuszony’, pali *sussati* ‘wysusza’, *sukkha-* adi. ‘suchy’ < pie. **sh₂eus-* (względnie **h₂seus-*) ‘schnąć’, por. lit. *saūsas* adi. ‘suchy’, łot. *sàuss* adi. ‘ts.’, pol. *suchy* adi. ‘ts.’ (Pokorny 1959: 880–881; Mayrhofer 1996: 658; LIV 285). Jednak odpowiedniki irańskie wedyjskiego Śuszny (zachowane na gruncie pamiirskim) nie potwierdzają tego wywodu. Gdyby smok irański był pierwotnym demonem posuchy („a demon of drought”), to musiałby nosić imię **hušnā*, por. awest. *huška-* adi. ‘suchy’, śrpers. *hušk* adi. ‘suchy’, chot. *huška-* adi. ‘suchy’ (Bailey 1979: 494), oset. (ir.) *x^oyšk*, (dig.) *xusk(æ)* adi. ‘suchy, wysuszony, wyschnięty’, także ‘bezpłodny, jałowy (o kobiecie lub samicy jakiegoś zwierzęcia)’, wach. *wəšk* adi. ‘suchy, suszony’ (Стеблин-Каменский 1999: 398) < irań. **huška-* adi. ‘suchy’ (Пасторьева, Эдельман 2007: 387–390). Wywód od rdzenia pie. **sh₂eus-* ‘suszyć’ należy zatem stanowczo odrzucić, ponieważ poświadczony formy pamiirskie (m.in. szugn. *sāȳ(d)* f., roszani *sāw* f., bartangi *sāwn* f. ‘wielki wąż, smok’) zgodnie prowadzą się do archetypu irańskiego **sušnā-*.

Jaka jest zatem prawidłowa etymologia wedyjskiej i pamiirskiej nazwy mitycznego smoka? Otóż rekonstruowana nazwa aryjskiego demona o węzowych kształtach jest doskonale motywowana przez indoirański rdzeń werbalny **śvas-* ‘syczeć, dyszeć’ (< pie. **kwes-* ‘schnaufen, schnauben, seufzen’; Pokorny 1959: 631–632; LIV 341), który ma bogatą atestację w językach indyjskich, nurystańskich i irańskich (Mayrhofer 1996: 649), np. stind. *śvasiti*, *śvasati* ‘dmuchać, syczeć, dyszeć, sapać, paraskać; oddychać, żyć; wzdychać, tęsknić, jęczeć’⁵, także ‘uderzać, zabijać’ (Monier-Williams 1999: 1105), *śuśánt-* ‘syczący’, *śuśilá-* m.

⁵ Bliski odpowiednik staroindyjskiego czasownika jest poświadczony w języku łacińskim, por. łac. *queror*, *-rī* (pf. *questus sum*) ‘skarżyć się, żalić się, narzekać’, *queritor*, *-tārī* ‘skarżyć się

‘wiatr’, pali *sūsūyati* ‘syczy’, hindi *susānā* ‘łkać, szlochać’, nep. *suselnu* ‘gwizdać, świstać’, *susilo* ‘świst’ (Turner 1966: 727); gawarbaty *sūsvu* ‘syczeć’, phalura *štšūm* ‘wzdycham’ (< nur. *śuśyāmi) (Turner 1966: 727); kati *šū* ‘dech, oddech’, baszkarik [*shus*] ‘dech’, torwali *štš* f. ‘ts.’ (< nur. *śuśi- f. ‘świszczący oddech’); awest. *suši* du. ‘dwa płuca’, chot. *suyä* ‘płuca’, także *syī*, *svī* (pl. tantum < du.) ‘ts.’ (Bailey 1979: 428), pahlawi *suš* ‘płuco’, npers. *šuš* ‘pulmo; mamma laxa et pendens’, kurd. *šoš* ‘płuco’ (Цаболов 2010: 329), tadź. *šuš* ‘płuco’, afg. (paszto) *šəžai* m. ‘płuca’ (Morgenstierne 2003: 73), wanetsi *šəža* ‘ts.’, wach. *šūš*, *šus* ‘płuca’ (Стеблин-Каменский 1999: 348), sangleczi *šəš*, szugni *xūx*, *šūš*, *xūš*, roszeni *suš*, chufi *suš*, sarikoli *sūl* ‘płuco’, bartangi *sū* ‘ts.’, oroszori *sū* ‘ts.’ (Morgenstierne 1974: 71), oset. (iroń.) *sūs*, (dig.) *sos* ‘płuco’ (Абаев 1979: 173–174). Innymi słowy, indoirañski smok zwany *ćušna- m. lub *ćušnā- f. był pierwotnie pojmowany jako ‘sykacz(ka) / hisser’ (Macdonell 1971: 161; Lubotsky 1988: 87; Mayrhofer 1996: 649; Monier-Williams 1999: 1085) i dopiero na gruncie indyjskim mógł zmienić się w uciążliwego demona posuchy.

Należy w tym miejscu odnotować, że w językach indoirañskich istnieje także paralelny apelatyw z przyrostkiem *-mo-, por. stind. *śūsma*- m. ‘trzeszczenie, pękanie, syczenie, świszczanie (o ogniu, wietrze)’, metaforycznie ‘powietrze, wiatr’ (Lubotsky 1988: 89; Mayrhofer 1964–1976: 362; 1996: 649), waigali *śuśá* ‘bystry nurt w strumieniu’ (< nur. *śuśma-), sing. *susma*, *susuma* ‘dech, oddech’ (Turner 1966: 728). Wspominam o tej indoirañskiej wariantowej formie nie bez przyczyny, albowiem w słowiańskiej nazwie smoka dostrzegamy spółgłoskę nosową dwuwargową [m].

Liczne przedstawienia uskrzydłonego smoka w zoomorficznej sztuce scytyjskiej każą przypuszczać, że ów węzokształtny potwór odgrywał istotną rolę w wierzeniach i w mitologii plemion scytyjsko-sarmackich. Na tej podstawie zakładam, że apelatyw indoirañski *ćušna- (a. *ćušma-) ‘syczący (gad)’, odnoszący się w mitologii indoirañskiej do potężnego, skrzydatego węża lub smoka, zwalczanego przez herosa (boga lub półboga), istniał także w religii i kulturze scytyjsko-sarmackiej. Niestety, nasza wiedza o scyto-sarmackich wierzeniach jest wyjątkowo skromna i zasadniczo ogranicza się do obszernej relacji greckiego historyka Herodota z Halikarnasu o Scytach (Her., *H.* IV 59–75). Wydaje się jednak, że teratonim irański *sušna- m. ‘smok, wielki uskrzydłony wąż’, a także jego deminutywny wariant *sušnaka-, musiał funkcjonować w północno-wschodnich językach irańskich, z którymi stykali się przodkowie Słowian w epoce prehistorycznej.

głośno’ (LIV 341; de Vaan 2008: 507), stąd rzeczownik łac. *questus*, -ūs m. ‘skarga, żal, biadanie, lament, protest’.

Irańska forma ekspresywno-deminutywna **sušnaka-* m. ‘(mały) smok, uskrzydłony wąż’ otrzymała w językach sarmackich brzmienie **susnaka-* (na skutek regularnego utożsamienia irańskiej spółgłoski szczelinowej zadziąstłowej **š [ʃ]* z bezdźwięcznym spirantem **s [s]*⁶), a taka forma sarmacka powinna być zaadaptowana w języku prasłowiańskim jako **sʰsnokʷ*. Owa domniemana forma psł. **sʰsnokʷ* mogła ulec adideacji najpierw do czasownika psł. **sʰsati* ‘ssać’ (Derksen 2008: 482), co można łatwo powiązać z rozpowszechnionym mniemaniem, że niektóre zwierzęta (np. węże, jaszczurki, ropuchy) wypijają mleko (niekiedy też krew) zwierzętom hodowlanym, głównie krowom⁷. Następnie po zaniku jeru i po zlaniu się dwóch fonologicznie tożsamych sybilantów w pozycji przed spółgłoską nosową (**sʰsn-* > **ssn-* > *sn-*) forma uproszczona **snok(ʷ)* została poprzez etymologię ludową powiązana z czasownikiem psł. **smokati* lub **smoktati* ‘ssać, wysysać, pić łapczywie, cmokać’, co z kolei spowodowało wymianę spółgłoski nosowej zębowej [n] na spółgłoskę nosową dwuwargową [m]. W ten sposób zamiast oczekiwanej postaci ***snok(ʷ)* pojawiła się w językach słowiańskich innowacyjna forma *smok(ʷ)*. Podobną przemianę fonologiczną zakładał przed wielu laty E. Słuszkiewicz (1958: 212–213), wyprowadzając słowiańską nazwę smoka ze źródła germańskiego (psł. **smokʷ* < germ. **snakan-*).

⁶ W języku osetyńskim, który jest jedynym współczesnym reprezentantem dawnych języków i dialektów sarmackich, irański fonem **š [ʃ]* utożsamił się z fonemem **s [s]* w każdej pozycji, por. oset. (iroń.) *sās*, (dig.) *sos* ‘płuco’ < sarm. **sus-* < irań. **suš-* ‘płuco’, cf. awest. *suši* du. ‘(dwa) płuca’ (A 6 a e b 1979: 173–174); oset. (ir.) *anūs*, (dig.) *aenos* ‘wieczność’ < sarm. **anausa-* < irań. **an-auša-* adi. ‘nieśmiertelny’, por. awest. *anaoša-* adi. ‘ts.’; oset. (ir.) *xʷysk*, (dig.) *xusk(æ)* adi. ‘suchy, wysuszony, wyschnięty; bezpłodny, jałowy’ < sarm. **huska-* < irań. **huška-* adi. ‘suchy’, por. awest. *huška-* adi. ‘suchy’; oset. (ir.) *smag*, (dig.) *smag*, *aesmag* ‘zapach; woń, smród’ < sarm. **ūsmāka-* < irań. **ūšmāka-*, por. stind. *ūsmāka-* m. ‘gorąca pora roku’ (A 6 a e b 1979: 127–128). Nie ulega zatem wątpliwości, że domniemane kontynuanty irańskiej nazwy **sušnaka-* ‘smok, uskrzydłony wąż’ musiałyby w języku osetyńskim brzmieć: **sysnæg* (w dialekcie irońskim), **susnæg* (w dialekcie digorskim).

⁷ Liczne przykłady takiego pierwotnego przekonania są znane w językach indoeuropejskich, np. ukr. *молокочіц* m. ‘jaszczurka; salamandra’, dosłownie ‘wysysająca mleko’ (Ф а с м е р 1987: 690), stind. *godhā-* f. ‘jaszczurka’ (< pie. **gʷou-dhéh₁-* lub **gʷou-dhh₁-éh₂-* ‘ssająca krowę’) (Lüders 1942: 44–47); łac. *bufo* f. ‘ropucha’, zapożyczenie italskie, sprowadzające się do archetypu pie. **gʷou-dhh₁-on-* f. ‘(gadzina) ssająca krowę’ (Riegler 1921: 129–130); alb. *thithëlopë* f. ‘duża ropucha, o której niegdyś sądzono, że wysysa mleko z krow; ropucha szara, *Bufo Bufo* L. / large toad once believed to suck milk from cows: common toad (*Bufo bufo*)’ (Newmark 1999: 892), por. alb. *thith* ‘ssać, wysysać’, *lopë* f. ‘krowa’. Wydaje się, że wierzenia ludowe o istnieniu gadziny wysysającej mleko krowie funkcjonowały już w II tysiącleciu p.n.e. w językach anatolijskich, por. het. *aku(wa)kuwaš* c. ‘ropucha’, luv. *auwawaš* c. ‘ts.’ (< anat. **agʷa-gʷawaš*, dosłownie ‘wysysająca krowę’).

4. Hipoteza germańska a hipoteza irańska

W niniejszej pracy zgodziłem się z opinią wybitnego polskiego orientalisty Eugeniusza Leonarda Słuszkiewicza (1901–1981), że nazwa smoka nie znajduje motywacji w rodzimej leksyce słowiańskiej i dlatego należy zakładać jej obcą genezę. W przeciwieństwie jednak do poprzednika, który zakładał zapożyczenie ze źródła germańskiego (zwłaszcza skandynawskiego), zaproponowałem wywód ze źródła irańskiego (przypuszczalnie sarmackiego). Poniżej chciałbym skonfrontować ze sobą obie hipotezy badawcze, tj.

(a) zaproponowane przez E. Słuszkiewicza wyprowadzenie psł. *smokŹ m. ‘skrzydlaty wąż, smok’ z germ. **snakan-* m. ‘wąż, zaskroniec’, por. stang. *snaca* m. ‘wąż’, ang. *snake* ‘ts.’, dniem. *Schnake* m. ‘zaskroniec’;

(b) moje objaśnienie, zgodnie z którym psł. *smokŹ reprezentuje zapożyczenie sarmackie i jest adaptacją apelatywu irańskiego **sušnaka-* m. ‘skrzydlaty wąż, smok’, por. szugn. *sāy̆(d)* f., badżui *sāw* f., ros. *sāw* f., chufi *sāw* f., bartangi *sāwn* f. ‘wielki wąż (w folklorze), smok’ (< irań. **sušnā-* f.); wed. (RV) *śúšna-* m. ‘wężokształtny demon zabity przez Indrę’.

Wywód irański – według mego przekonania – przewyższa interpretację germańską pod niemal każdym względem. Wymieńmy po kolei argumenty przemawiające za irańską genezą prasłowiańskiej nazwy smoka.

Po pierwsze, w wierzeniach ludowych plemion irańskich, należących do grupy pamińskiej, spotykamy wielką wężokształtną gadzinę zwaną *sušnā (Morgenstierne 1964: 95–98; 1973: 24–30). Także w innych mitologiach irańskich spotykamy podobne potwory, z którymi skutecznie walczą odważni herosi (Skjærvø, Khaleghi-Motlagh, Russell 1987: 191–205). W mitologii germańskiej wąż lub smok nie odgrywa tak znaczącej roli.

Po drugie, opowieść o pamińskim wężu czy smoku ma bardzo odległą tradycję, gdyż bliski odpowiednik tego potwora pojawia się w hymnach wedyjskich (z II tysiąclecia p.n.e.) jako Śuszna (wed. *śúšna-*), wężokształtny demon pokonany przez Indrę. Imię tego demona jest wspomniane około 40 razy w najstarszej literaturze wedyjskiej. Nazwa germańska **snakan-* ‘wąż, zaskroniec’ nie posiada bliskiego odpowiednika w innych językach indoeuropejskich i wydaje się jakąś innowacją leksykalną wprowadzoną do języka pragermańskiego.

Po trzecie, bajeczne zwierzęta, takie jak gryfy i smoki, są bardzo popularnym motywem w zoomorficznej sztuce scytyjskiej i sarmackiej, datowanej na I tysiąclecie p.n.e. (Smirnow 1974: 164–165), co świadczy o funkcjonowaniu jakiegoś rodzimego mitu, w którym uskrzydłony smok odgrywał niepoślednią rolę. Sztuka wczesnogermańska nie daje podobnie bogatych materiałów ikonograficznych.

Po czwarte, wyprowadzenie słowiańskiej nazwy smoka z sarmackiej postaci **sušnaka-* m. ‘smok, skrzydlaty wąż’ jest z semantycznego punktu widzenia ła-

twiejsze do zaakceptowania (znaczenie jest tożsame!) niż alternatywny wywód z germ. **snakan-* m. ‘wąż, zaskroniec’.

Po piąte, dwie porównywane hipotezy badawcze są podobnej wartości pod względem fonologicznym, obie bowiem wymagają objaśnienia nieoczekiwanej przemiany spółgłoski nosowej w trakcie procesu zapożyczania (psł. **sm-* < irań. *[*su*]*sn-* lub germ. **sn-*), co można bez trudu objaśnić adideacją do czasownika *smokati (intensivum *smoktati) ‘ssać, wysysać, pić łąpczywie, cmokać’ lub wpływem synonimicznego apelatywu psł. *zmǫjǫ m. ‘wąż, smok’. Należy jednak podkreślić, że języki indoirańskie obok formy **ćušna-* (por. wed. *śúšna-* m. ‘wężozształtny demon zabity przez Indrę’, oryginalnie ‘syczący’) pokazują alternatywną postać **ćušma-* (por. stind. *śúšma-* m. ‘trzeszczenie, pęknięcie, syczenie, świszczenie (o ogniu, wietrze)’, wtórnie ‘powietrze, wiatr’), która mogła być dominująca w języku scytyjskim lub dialektach sarmackich. Widzimy zatem, że proponowane rozwiązanie irańskie mimo wszystko przewyższa alternatywę germańską pod względem fonologicznym.

Po szóste, wyrazy słowiańskie i (indo)irańskie wykazują osnowę na *-o-, podczas gdy wyrazy germańskie wykazują wszędzie osnowę nosową (temat na *-n-).

Po siódme, proponowana przez E. Słuszkiewiczą skandynawska geneza słowiańskiej nazwy smoka jest trudna do zaakceptowania z fonologicznego punktu widzenia, gdyż języki skandynawskie demonstrują wyłącznie kontynuanty samogłoski długiej *ē [e:] w rdzeniu (por. norw. *snǫk* m. ‘wąż, żmija’, szw. *snok*, duń. *snog* < germ. *snēkaz m.), podczas gdy wyrazy słowiańskie i ich odpowiednik litewski notują samogłoskę krótką w rdzeniu (psł. *o [ɔ], lit. *a* [a]). Sugerowany odpowiednik irański **susnaka-* m. ‘mityczny skrzydlaty wąż, smok’ zawiera wyłącznie samogłoski krótkie, podobnie jak wyrazy słowiańskie i lit. *smākas* m. ‘smok’. Warto uwydatnić, że wszystkie pożyczki prasłowiańskie i wczesnosłowiańskie z języków germańskich (a także irańskich) wyraźnie odróżniały samogłoski długie i krótkie.

Wszystkie te argumenty wyraźnie pokazują, że irańska geneza słowiańskiej nazwy smoka przewyższa pod każdym względem alternatywne rozwiązanie germańskie.

5. Wnioski

Przeprowadzona analiza dostępnego materiału leksykalnego i mitologicznego pozwoliła sformułować następujące konkluzje:

5.1. Słowiańska nazwa smoka nie ma pochodzenia rodzimego, lecz jest zapewne zapożyczeniem z obcego źródła, co słusznie uwydatnił polski orientalista E. Słuszkiewicz (1958: 211–214).

5.2. Hipoteza o germańskiej genezie nazwy smoka powinna być odrzucona z powodów morfologicznych i fonologicznych.

5.3. Prasłowiańska nazwa *smokŦ ‘jakaś istota mityczna pod postacią latającego gada lub pod postacią ludzką’ wydaje się pozostawać w relacji etymologicznej z indoirañskimi odpowiednikami, por. wed. (RV) *śúṣṇa-* m. ‘wężozształtny demon zabity przez Indrę’ (oryginalnie ‘syczący’); szugn. *sāy̥(d)* f., badźui *sāw* f., ros. *sāw* f., chufi *sāw* f., bartangi *sāwn* f. ‘wielki wąż (w folklorze), smok’ (< irań. **sušnā-* f.).

5.4. Słowianie zaadaptowali irańską nazwę **sušnaka-* m. ‘skrzydlaty wąż, smok’ przypuszczalnie za pośrednictwem Sarmatów.

5.5. Zakładane przemiany fonologiczne (pol. *smok* < psł. *smokŦ < *snokŦ < *sṛsnokŦ < sarm. **susnaka-* < irań. **sušnaka-*) dokonały się zapewne pod silnym wpływem czasownika psł. *sṛsati ‘ssać’, a następnie czasownika *smokati / *smoktati ‘ssać, wysysać, pić łączywie, cmokać’.

Literatura

- ALEW, 2015, *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch*, hrsg. W. Hock, Band 1–3, Hamburg.
- Bailey H. W., 1979, *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge : London : New York : Melbourne.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Boryś W., Popowska-Taborska H., 2002, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 4, Warszawa.
- Brückner A., 1877, *Die slavischen Fremdwörter im Litauischen*, Weimar.
- Brückner A., 1927 [1985], *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków. (Wyd. 4, Warszawa 1985).
- Buck C. D., 1949, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago.
- Cooper J. C., 1998, *Zwierzęta symboliczne i mityczne*, tłum. A. Kozłowska-Ryś, L. Ryś, Poznań.
- Derksen R., 2008, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden : Boston.
- Derksen R., 2015, *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*, Leiden : Boston.
- Fraenkel E., 1965, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 2, Heidelberg.
- Holub J., Kopečný F., 1952, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- Kempiński A. M., 2001, *Encyklopedia mitologii ludów indoeuropejskich*, Warszawa.
- Kroonen G., 2013, *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*, Leiden : Boston.
- Kürbis B., 1976, *Holophagus. O smoku wawelskim i innych smokach*, [w:] *Ars historia. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, red. M. Biskup, Poznań, s. 163–176.
- LIV, 2001, *Lexikon der indogermanischen Verben*, hrsg. H. Rix, Wiesbaden.

- Lubotsky A., 1988, *The System of Nominal Accentuation in Sanskrit and Proto-Indo-European*, Leiden : New York : København : Köln.
- Lüders H., 1942, *Von indischen Tieren*, „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft” 96, S. 23–81.
- Macdonell A. A., 1971, *The Vedic Mythology*, Varanasi : Delhi.
- Machek V., 1957, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha.
- Mayrhofer M., 1964–1976, *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, Bd. 3, Heidelberg.
- Mayrhofer M., 1996, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*, Bd. 2, Heidelberg.
- Miklosich F., 1886, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien.
- Monier-Williams M., 1999, *A Sanskrit-English Dictionary*, Delhi.
- Morgenstierne G., 1964, *An Ancient Indo-Iranian Word for Dragon*, [in:] *Dr. J. M. Unvala Memorial Volume*, Bombay, pp. 95–98.
- Morgenstierne G., 1973, *Irano-Dardica*, Wiesbaden.
- Morgenstierne G., 1974, *Etymological Vocabulary of the Shughni Group*, Wiesbaden.
- Morgenstierne G., 2003, *A New Etymological Vocabulary of Pashto*, Wiesbaden.
- Neumark L., 1999, *Albanian-Greek Dictionary*, Oxford.
- Orel V., 2003, *A Handbook of Germanic Etymology*, Leiden : Boston.
- Pleteršnik M., 2006, *Slovensko-nemški slovar*, vol. 2, Ljubljana.
- Plezia M., 1971, *Legenda o smoku wawelskim*, „Rocznik Krakowski” 42, s. 33–63.
- Pokorny J., 1959, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Bern : München.
- Riegler R., 1921, *Tiernamen zur Bezeichnung von Geistesstörungen*, „Wörter und Sachen” 7, S. 129–135.
- Schrader O., Nehring A., 1917–1923, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, Bd. 1, Zweite, vermehrte und umgearbeitete Auflage, Berlin : Leipzig.
- Skjærvø P. O., Khaleghi-Motlagh D., Russell J. R., 1987, *Aždahā*, [in:] *Encyclopedia Iranica*, vol. 3, fasc. 2, pp. 191–205.
- Skok P., 1973, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 3, Zagreb.
- Sławski F., 1987, *Podręczny słownik bułgarsko-polski z suplementem*, t. 2, Warszawa.
- Słuszkiewicz E., 1958, *Smok*, „Język Polski”, r. 38, z. 3, s. 211–214.
- Smagowicz K., 2004, *Mantichora: etymologiczny słownik nazw zwierząt*, Kraków.
- Smirnow A., 1974, *Scytowie*, tłum. J. Dancygier, Warszawa.
- Smoczyński W., 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno.
- Szymczak M. (red.), 1998, *Słownik języka polskiego PWN*, t. 3, Warszawa.
- Turner R. L., 1966, *A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages*, London.
- de Vaan M., 2008, *Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages*, Leiden : Boston.
- Абаев В. И., 1958, *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, т. 1, Москва: Ленинград.
- Абаев В. И., 1979, *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, т. 3, Ленинград.
- Живановић Б., 1999, *Польско-српски речник / Słownik polsko-serbski*, т. 2, Београд.

- Конески Б., 1966, *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, т. 3, Скопје.
- Преображенский А. Г., 1958, *Этимологический словарь русского языка*, т. 2, Москва.
- Расторгуева В. С., Эдельман Д. И., 2007, *Этимологический словарь иранских языков*, т. 3, Москва.
- Романски С., 1959, *Речник на съвременния български книжовен език*, т. 3, София.
- Стеблин-Каменский И. М., 1999, *Этимологический словарь ваханского языка*, Санкт-Петербург.
- Фасмер М., 1987, *Этимологический словарь русского языка*, т. 3, Москва.
- Цаболов Р. Л., 2010, *Этимологический словарь курдского языка*, т. 2, Москва.

Summary

Some reflections on the origin of the Proto-Slavic term for ‘dragon’

The Proto-Slavic term for ‘dragon, big winged snake’, *smokъ, cannot be explained on the basis of the native, purely Slavic vocabulary of Indo-European origin. It was suggested many years ago that the noun in question has been borrowed from a foreign source. The old hypothesis by Słuszkiewicz (1958: 211–214), according to which the Slavs borrowed it from a Germanic source (e.g. OE. *snaca* m. ‘snake’, E. *snake* ‘id.’, LG. *Schnake* m. ‘grass-snake’), specifically a Scandinavian one (see Nw. *snåk* m. ‘snake, viper’, Sw. *snok*, Dan. *snog* ‘id.’ < Gmc. *snēkaz m.), should be rejected for morphological and phonological reasons. The author suggests a new etymology, according to which PSI. *smokъ represents an Iranian borrowing (from Iran. **sušnaka-* ‘dragon, winged snake’ via Sarmatian). The Indo-Iranian lexical data seem to confirm this hypothesis, cf. Vedic (RV) *śúṣṇa-* m. ‘a serpentine demon slain by Indra’ (originally **śúṣṇa-* ‘hisser’ in Indo-Iranian); Shughni *sāŷ(d)* f., Bajui *sāw* f., Roshani *sāw* f., Khufi *sāw* f., Bartangi *sāwn* f. ‘a big snake (in folklore), dragon’ < Iran. **sušnā-* (Morgenstierne 1974: 72–73).

Keywords: contact linguistics, loanwords, etymology, dragon, Iranian, Proto-Slavic.